

Lombos Antal

Tények, adatok Hilscher Rezső életéből

A két világháború közötti időszak szociálpolitikával foglalkozó személyiségei közül kiemelkedik Hilscher Rezső alakja. Nem azért, mintha nem lettek volna rajta kívül mások is, akik a szociális problémákkal kellő színvonalon foglalkoztak, s hasonlóképpen többen is akadtak, akik a rászorulóknak szociális gondjainak enyhítésére voltak hajlandók. Vannak, akiknek ismerjük nevét, sokukról már semmit sem tudunk. Feltehetjük a kérdést: mi az, ami Hilscher Rezső számára kitüntetett helyet biztosít a szakma képviselői között? Úgy vélem, hogy életének *egésze*: az, hogy a magas szintű elmélet, a szociálpolitika tudományos művelése és a szociális munka területén végzett fáradhatatlan tevékenysége teljes egységet alkotott munkásságában. Erkölcsi tisztaság, a szegények iránti életreszóló feltétlen elkötelezettség jellemezte. Tudományos gondolatainak jelentős része napjainkban is aktuális, hivatástudata, az emberi személyiség iránti feltétlen tisztelete pedig mindannyiunk számára példaértékű. Független szellemű ember volt. Nem sorolható be igazán és maradék nélkül kora egyetlen szellemi áramlatába sem. Épp ezért életműve éppúgy nem sajtóítható ki egyetlen irányzat számára sem, ahogyan az emberiség igazi nagyjai — tartozzanak bármely néphez, vallási, eszmei irányzathoz — egyetemesek, mindenki számára világító égitestek.

Budapesten született 1890. január 18-án. Édesapja kávé-, tea- és déligyümölcs-kereskedő volt, míg üzleti vállalkozása a század elején csődbe nem ment. Édesanyja erdélyi református lelkész családból származott.

Hilscher Rezső a középiskolát a budapesti, majd a nagykovácsi református gimnáziumban végezte. A szociális munka iránti fogékonyság igen korán felébredt benne. A budapesti református gimnázium első osztályában csatlakozott az alkoholizmus ellen küzdő kék-kereszt mozgalomhoz. Ugyancsak első gimnazista korában kezdett eljárni a Budapesti Református Ifjúsági Egyesületbe, melynek otthona a Károly körúton volt. Az itteni élmények nagy hatással voltak rá. Erről így emlékezik:

„A vezetőség itt fő feladatát abban látta, hogy a látogatók között közösségi szellemet alakítson ki. Voltak idősebbek és fiatalabbak is sorokban, és mindenféle társadalmi réteghez tartoztak. Tanulók, napszámások, tanoncok, szakmunkások, egyetemi hallgatók, bírók, tanárok, közigazgatási és magántisztviselők és katonák közül kerültek ki a látogatók.

A klubhelyiségben baráti beszélgetéseket folytattunk egymással, az egyesületnek elég tekintélyes könyvtárából kikerült könyveket, napi-

lapokat, folyóiratokat olvastunk, sakkot és társasjátékot játszottunk, sőt futballcsapatunk is volt. Időnként előadásokat is tartottunk egymásnak: mindenki arról beszélt, amihez értett, ami élethivatása köréhez tartozott, s amit ott tapasztalt. Emlékszem milyen érdekes volt egy kis iparostanonc előadása, aki a tanonccéletről, a műhelyi munkáról, mesterének szokásairól beszélt. (...) Vasárnaponként kirándulásokra vittek el bennünket. (...) Csak az északi népfőiskolák levegőjében találtam meg azt a szellemet, amely az egyesület munkáját jellemezte.”¹

Önéletrajzi indíttatású regényében, melyet 1930-ban írt (s amely kéziratban maradt), minden bizonnyal saját pályaválasztásának vívódásairól számol be:

„Both Ádám szigorú következetességgel készült papi hivatására. Meg akarta reformálni a papság életét, példát akart mutatni a papi kötelesség teljesítésére, mert azt tartotta, hogy a lelki gondozást csak úgy lehet megfelelően ellátni, ha a pap ismeri híveinek egész életét, meg látja nemcsak erkölcsi, de anyagi bajaikat, és ezek gyógyítását is a maga feladatának tudja. Az volt a véleménye, hogy nem igazi pap, aki megvárja, míg hozzámegy a hívő, hanem aki maga megy el a híveihez, velük él, mint Krisztus is tette, mikor betért a vámszedő házába... De Both álmait szétépte a valóság. Egy nagyvárosi papot felettes hatósága az egyházi törvényszék elé állított azért, mert a hivatalos egyházi felfogással szembehelyezkedett. Pedig ennek az életét tűzte maga elé Both Ádám példaképpen. A papot megdorgálták és Both Ádám lelkében összeomlott az ábránd. Mikor közölte csalódását egykori vallástanárjával és megmondotta neki, hogy ezek után nem érez semmi kedvet a papi pályára, a legnagyobb csodálkozására egy szóval sem igyekezett szándékáról lebeszélni. A vallástanár, Táros is csalódott ember volt. Neki is megvoltak az álmai, de később bele kellett törődnie a dolgokba, mert már családja volt és nem mehetett gyermekeivel a bizonytalanságba. Csak ennyit mondott Both Ádámnak: — Te azért pap maradsz így is fiam. Both Ádámnak ezek a szavak nagyon sokszor a fülébe csengtek, élete legnehezebb pillanataiban, amikor már úgy érezte, hogy őt is elragadja a forgatag. Ekkor megjelent előtte öreg tanárjának szomorú beesett arca, amint szürkülő szakállán végigcsorog a könny és felsírnak száján a fájdalmas szavak: — Te azért pap maradsz így is fiam. Jogásznak ment és hivatalnok lett.”²

Hilscher 1913-ban szerzett államtudományi doktorátust a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Már egyetemi hallgató korában foglalkozott gyermekvédelemmel. Bejárta a menhelyi gyermekeket befogadó telepek tekintélyes részét. „Amit ott láttam, az mély nyomot hagyott bensőmben és megfogadtam, hogy minden erőmmel harcolni fogok a magyar állami gyermekvédelem családgyilkos politikája ellen.”³

A Duna-Tisza közén folytatott vizsgálódásai ahhoz a szomorú tapasztalathoz vezettek, hogy a nevelőszülőkhöz kihelyezett menhelyi gyermekek között a normális mértéket messze meghaladó mértékű a halandóság, és igen sokan nyomorékká válnak. Ezek a tapasztalatok egy életre meghatározóak lettek számára.

Az egyetem elvégzése után, 1914-től 1920-ig Újpest város aljegyzője lett, szegényügyi, gyermekvédelmi, közegészségügyi és iskolaügyi feladatokkal. Mindjárt hivatali pályafutása elején jelentős összegű közsegély elsikkasztását fedezte fel, mely sikkasztást az akkori közgyám követte el, aki az akkori vezető párt tekintélyes tagja volt. „Ha én

polgármester lennék, ilyen embert nem engednék be többé a városházára” — mondta a polgármesternek, amikor a tényeket eléje tárta. A polgármester a közgyám tetteről értesülve az esettől teljesen elhűlt, „de különösen frappírozta a polgármestert az, hogy egy 23 éves kezdő fiatalember polgármesteri kötelességére figyelmezteti. De becsületére legyen mondva, úgy tett, ahogyan én tettem volna, és többé a közgyám nem léphette át a városháza küszöbét. Arról, hogy a várost ért károsodás hogyan nyert kiegyenlítődést, semmit sem tudok. Mindenesetre a közgyám ellen sem fegyelmi, sem büntető eljárás nem indult” — írja Hilscher visszaemlékezéseiben.⁴

Feleségével, Dalnoki Piroskával 1915-ben ismerkedett meg egy háborús segélykoncert szervezése során. Dalnoki Piroška zeneművész volt. 1916-ban összeházasodtak, házasságukból egy gyermek született, Emőke.

Hilscher Rezső munkahelyi feladatain túlmenően is minden erővel igyekezett a szociális problémák orvoslása érdekében munkálkodni.

1916-ban *Szegényügyi Közlemények* címmel egy kiadványsorozat indításával próbálkozott, ebből azonban csak egy füzet jelent meg. 1917-ben az előbbi próbálkozás folytatásaként *Szegényügy* címmel folyóiratot indított, ebből is csak két szám jelent meg a pénzügyi nehézségek miatt. A *Szegényügyi Közleményekben* a gyermekvédelemmel foglalkozott, és nyomatékosan rámutatott arra, hogy az anya- és gyermekvédelem csak a *családvédelem* tökéletesítésével oldható meg eredményesen.⁵ Már 1917-ben hangsúlyozta, hogy „a szociálpolitika és szegényügy két teljesen különálló tevékenység”.

A gyermekvédelemről szóló cikkében a családvédelem fontosságáról írt. „A családvédelemnek már akkor akcióba kell lépnie, amikor a szorosan vett gyermekvédelem még nem működik. A családvédelem elsősorban a családfenntartók védelme, mert a szorosan vett gyermekvédelem közbelépésére a családfenntartók kellő védelme esetén nem is lesz szükség.”⁶

Hilscher már 1914-től bekapcsolódott az első hazai settlement, az újpesti *Főiskolai Szociális Telep* munkájába. Később a settlement-gondolat legkiemelkedőbb hazai apostola lett. Életelveit jól kifejezik az első settlement alapítójának, S. Barnett (1844—1904) anglikán lelkésznek a szavai, melyeket diákjaihoz intézett egykor:

„Ha aggódtok a szegények miatt, ha részvétet éreztetek a munkások iránt az étellel való nagy bírkózásaikban, miért nem jöttök közéjük és éltek velük együtt? De nem mint az előkelőek, akik leereszkednek az alacsonyabbakhoz, nem mint a tiszták, akik az elbukottakon segíteni akarnak, nem mint a tudók, akik a tudatlanokat tanítani akarják, nem mint az élet kifinomultjai, akik izlésüket szélesíteni, terjeszteni akarják, hanem egyszerűen, mint szomszédok, barátok, embertársak.”⁷

Hilscher 1920-ban a Főiskolai Szociális Telep népvédelmi osztályának vezetője lett, s ezzel egyidőben az *Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar* közgazdaságtani és szociálpolitikai tanszékére adjunktusnak hívták. (A kart később a Műszaki Egyetemhez csatolták.) Ekkor kezdődött csaknem haláláig tartó egyetemi oktatói pályája. Alkalmazott szociálpolitikát és közigazgatási jogot adott elő. Az újpesti settlementben hamarosan az ő vezetése alá került a népművelési osztály is, s az intézet igazgatóhelyettese volt egészen 1944-ig. Munkájának alapvető szempontjáról tanúskodik a Főiskolai Szociális Telepről (későbbi né-

ven: Egyetemi Szociálpolitikai Intézet, majd pedig Országos Szociálpolitikai Intézet) írott könyvének néhány sora:

„Az intézet előtt az élő ember áll, valamennyi emberi és társadalmi voltából adódó szükségletével, és minthogy az ember családban él, e szükségleteknek jelentkezését ennek a kis társadalmi sejtnek, a családnak irányából kell elsősorban és hangsúlyozottan megfigyelnünk.”⁸

Az újpesti Szociális Telep tevékenységei között kiemelkedő szerepe volt a *Néphivatalnak*, amely a népvédelmi osztály keretén belül működött.

A Néphivatal tevékenysége a szegény sorsú néprétegek valamennyi életviszonyára kiterjedt. „Ezzel az intézménnyel az egyén (a család) minden erkölcsi, szociális vagy gazdasági értelmű fenyegetettségének, megtámadottságának elhárítását biztosító intézményt létesítettünk, ami természetesen egyben azt is jelenti, hogy a Néphivatal célja az egyén (a család) erkölcsi, szociális és gazdasági helyzetének olyan mérvű megalapozása és megerősítése, amely a fenyegetettséget, a megtámadottság eshetőségét a minimumra csökkenti.”⁹

A néphivatali munka lehetővé tette a munkásoknak, hogy este, munkaidő után egy helyen minden szükséges eligazítást megkapjanak, amire ügyük érdekében szükség volt. A Néphivatalban elkészítették a megfelelő beadványokat, vállalták, hogy azokat a megfelelő helyre eljuttatják, és szükség esetén gondoskodtak a munkás képviselőtől is. A munka tehát nem csupán ügyiratok elkészítéséből állt, hanem a védelem érdekében aktív közreműködésből mindaddig, amíg a kívánt eredményt el nem érték. 1926 és 1928 között évente kétezer felett volt a jelentkező ügyfelek száma.¹⁰

A Néphivatal munkájában családcentrikus szemléletmód érvényesült. E szemléletből kiindulva alakították ki a családi patronázs intézményét, melynek keretében a veszélyeztetett családok részére állandó pártfogókat rendeltek ki. 1928-ban 1403 ilyen védett családja volt az intézetnek. „A patrónusok a családdal érintkezésben vannak, azt hertenként legalább egyszer, szükség esetén többször meglátogatják, vele baráti viszonyba kerülnek és szinte a családi közösség baráti tagjaivá válnak.”¹¹

„Sokszor tapasztalja munkája közben a Néphivatal, hogy milyen nagy fontossággal bír a közbelépés olyan esetekben, amelyekben való közreműködésre hatósági intézmény nem áll fenn, vagy ha fenn áll is, annak igénybevétele súlyos károkat, elsősorban erkölcsi károkat, esetleg teljes helyrehozhatatlanságot idézhetne elő. Különösen érdekes esetek adódtak elő ebben a körben a családi viszályok kiegyenlítésénél, iszákos és kicsapongó házastársnak a családi tűzhelyhez való visszavezetésénél...”¹²

A családi patronázs munkájával szoros összefüggésben állt a gyermek- és fiataikorú patronázs munkája. A munkát mindig a családi egység megőrzésének jegyében végezték. Máig érvényes igazság, amit Hilscher Rezső könyvében megállapít:

„A gyermek- és fiataikorú védelem igazi nehézségeit az intézményes családvédelemnek a hiánya okozza.” „A bűnözés csírája túlnyomó részben a család erkölcsi, kulturális, szociális és gazdasági megtámadottságában rejlik. Az ok csaknem mindig a családnak a társadalom részéről való magárahagyatottságában, az intézményes családvédelmi politika teljes hiányában keresendő.”¹³

A Néphivatal munkájának tapasztalatai nyomán Hilscher megállapítja: „a közigazgatás a forma nyúgében él, az akták mögött nem látja az élő és küzdő embert, nem látja az ember személyes érdekeinek kapcsolatát a társadalom közös érdekeivel, ezeknek egymással való összefüggését, és nem látja világosan, hogy hivatása a nemzeti közösség céljainak szolgálatában, előmozdításában áll. Mechanikus gépezet, amely a törvényt holt írássá lenni kényszeríti és nem igyekszik abba lelket vinni, s igazi rendeltetésének betöltéséhez kötelességszerűen eljuttatni.”¹⁴

Hilscher Rezső fáradhatatlan volt a néphivatali munkában, jelentéktelen ügyet nem ismert. Ha egy ember sorsáról volt szó, minden követ megmozgatott, a lehetetlent is megkísérelte.

Nem volt elégedett a Néphivatal jogi helyzetével, az intézet autonómiája által biztosított helyzettel stabilabbat kívánt. „A néphivatalok intézménye még nem jutott el a fejlődésnek arra a fokára, melyre a szociális gondozás munkaterületén predesztinálva van. Ha munkájuktól a cél szolgálatában teljes eredményt kívánunk, független közhatósági intézménnyé kell azokat tenni, mert csak abban az esetben tudnak tevékenységüknek megfelelő súlyt biztosítani, hiszen tevékenységük igen sok esetben a közhatóságok funkciójának kontrollját és kritikáját jelenti.”¹⁵

Hilscher soha nem elvont szociális problémákat látott maga előtt, hanem mindig az élő embert, a családot, fizikai és lelki szükségleteivel együtt. Nem várta meg, míg őt keresik, hanem ha tehetné, ő maga kereste meg a segítségre szorulókat. Tudta, hogy a valódi segítség minde előtt a személyes törődésben, a szabadság érzetétől meg nem fosztó közösségi tevékenységben nyilvánul meg. A személyes bizalom, mely belülről kötelezi a segítendő személyt, és egyben lelki erőforrást is jelent számára, alapvetően fontos tényező. E segítő folyamatban sok spontaneitás nyilvánult meg. Figyelemre méltó, ahogyan Hilscher munkatársaival együtt dolgozott, bízott bennük, épített kezdeményezéseikre, nagy szabadságot engedett számukra a szakmában, valódi együttműködést biztosító légkört alakított ki. Az elért eredmények nagy része ennek is köszönhető. Soha nem akart sematikus megoldásokat másokra kényszeríteni, hanem messzemenően figyelemmel volt az egyéni szükségletekre, személyes érzelmekre. Hitt abban is, hogy akiket segít talpra állni, azoknak lesz erejük talpon maradni. Reménye az esetek döntő többségében be is igazolódott. Munkatársainak karitatív törekvéseit túlvezette a karitáson és olyan segítséggé formálta, amely a pártfogókat magasabb szinten élhető, önálló életre tette képessé.

Nem ment bele álmelegoldást kínáló kompromisszumokba, s nem kínált ilyet másoknak sem. Munkájának eredményességében meghatározó volt személyisége, az igazság iránti szilárd elkötelezettsége, mások érdekeiért való harcos kiállása, a szavakon és jóindulaton túlmenő, gyakorlatban cselekvő emberszeretete.

Mint arról már szó volt, Hilscher Rezső nemcsak a népvédelmi osztály — és az abban működő Néphivatal —, hanem a népművelési osztály tevékenységét is irányította.

Az intézmény mind az ifjúság, mind a felnőttek részére tartalmaz kulturális programokról gondoskodott. Különösen fontos szerepet töltött be ez a munka a patronált fiatalok esetében: „A fiataalkorú sorsának irányítását nem látjuk eléggé megalapozva csupán erkölcsi, tár-

sadalmi és anyagi boldogulása feltételeinek biztosításával, otthonában, iskolájában, munkahelyén való látogatásával, hanem kulturális és társadalmi nevelését is kezünkben tartjuk, szórakoztatásáról gondoskodunk, igyekszünk egészségének megőrzésére, testi fejlődésére. Szabad idejét az intézetben, vagy az intézet munkatársainak körében, valamint tanulmányi vagy egyéb kirándulásokon tölti, megfelelő társaságot biztosítunk számára (...) Akkor sem hagyjuk magára, amikor kikerül a fiataalkor éveiből. A legénykör keretében továbbra is kapcsolatban marad az intézettel...¹⁶

Természetesen jól tudta Hilscher Rezső, hogy az újpesti settlement népművelési munkája nem képes megoldani az egész munkásság műveltségének emelését. Ezért a gyakorlati példán kívül cikkeiben is igyekezett felhívni a figyelmet arra, hogy „a magyar ipari munkásság számára az iskolából való kikerülés után a további művelődés lehetősége csekély”.¹⁷

Hilscher Rezső mind elméleti, mind gyakorlati munkásságában érvényre juttatta azt a felismerést, hogy a népművelés és a szociális kérdés igen szoros kapcsolatban van egymással.

Több cikket, tanulmányt írt az északi népfőiskolákról, példaképpül állítva azokat. A *Szociális Traktátusok* 5. számaként megjelent kitűnő könyvére („Az északi népfőiskola”) Móricz Zsigmond is felfigyelt, s közölt belőle egy részletet a *Kelet Népeben*.¹⁸

Legjelentősebb elméleti munkája, a *Bevezetés a szociálpolitikába* című könyv 1928-ban jelent meg. Ugyanebben az évben kapta meg az alkalmazott szociálpolitika egyetemi magántanára címet. A szociálpolitika valamennyi kérdésével foglalkozott különböző tudományos igényű publikációiban. Igen jól ismerte az akkor legkonszerűbb külföldi szociálpolitikai elméleteket és gyakorlatot. Európa számos országában járt tanulmányúton. Elméleti munkássága széles körű nemzetközi tájékozottságon s a gyakorlati szociális munka során leszűrt tapasztalatain alapszik. Több írásában nyomatékosan rámutatott arra, hogy a szegényügy és a szociálpolitika ellentétben áll egymással: a szociálpolitika feleslegessé teszi a szegényügyet. „Hangsúlyoznunk kell, hogy súlyos visszamaradottság szegényügyi és jótékonyági eszközöket alkalmazni ott, ahol egyetemes társadalmi hatásokat kiváltó szociálpolitikai intézkedésekre, ezek kiegészítéseként pedig a szociális gondozás megszervezésére van szükség.”¹⁹

A szociális kérdést nem elszigetelten, hanem az egyén és a társadalom egész életének összefüggéseiben kezelte, épp ezért igen sokat foglalkozott a kultúra és az etika, valamint a szociális kérdés összefüggéseivel. Határozottan megkülönböztette azokat, akik etikai értékekre építve foglalkoznak a szociális kérdésekkel, azoktól, akiket csupán politikai érdekek vezetnek. „Az erkölcsi motívumokból kiindulók az emberiség parancsszavának tartják azt, hogy az ember társadalmi életében, s elsősorban a gazdasági vonatkozások terén az igazságosságra való törekvés érvényesüljön és előttük legfőbb érdek az egész emberi közösség érdeke; míg azok, akiket csak politikai szempontok vezetnek ezen a téren, legelsősorban azok érdekét tartják szem előtt, akiknek kezében a mai gazdasági uralom összpontosul.”²⁰

Hilscher Rezső számára az erkölcsi alapot az Evangélium jelentette. Mély, élő hite volt, de távol állt tőle minden vallási bigottság, minden felekezeti gőg, a kiválasztottak fensőbbisége, a más meggyőződés-

sűk lebecsülése. Számára a hit a minden ember egyforma megbecsülésének erkölcsi alapját jelentette, nem pedig válaszfalat ember és ember között. Cikkeiben és előadásaiban sokszor foglalkozott a kereszténység és a szociális kérdés kapcsolatával. Hangoztatta az egyházak felelősségét a gazdasági élet öncélúvá válásából fakadó társadalmi igazságtalanságok eltűrése miatt.

Bírálta az individuális vallásosságot is, amely hátat fordít a társadalomnak, s csak egyéni lelki egyensúlyával törődik. „A kereszténység nem az elefántcsonttoronyban levő ember vallása, hanem a társadalmi emberé. Krisztus tanításainak legnagyobb része az embernek a társadalommal való elválaszthatatlan kapcsolatát érinti. (...) Pár héttel ezelőtt Pápán sokáig vitáztunk azon, hogy ha két kabátom van, az egyiket odaadom-e a meztelennek, pedig a mi korunkban már nem fordul meg a kérdés. Az volt a baj, hogy csak idáig jutottunk még el, mert a karitás a szociális kérdést megoldani nem tudja. (...) A karitás legtöbbször nem végleges gyógyító hatású, hanem olyan olajcsöpp, amely enyhíti ugyan a seb fájdalmát, de alatta a seb egyre nagyobb lesz. (...) Hangsúlyozni kell azonban (...) azt, hogy a szociális kérdés megoldására irányuló legszélsőségesebb törekvések sem lesznek eredményesek, ha csak az emberi szíveket is nem szocializálják.”²¹

„Ha az erkölcsi törvény nem fog élni a közösség minden tagjának a lelkében” — írja egyik cikkében —, „akkor az egyén és a társadalom viszonyának erkölcsi alapra helyezése akkor sem sikerülhet, ha a törvény minden eszközét igénybe vesszük.”²²

Az egyházi szociálpedagógiai munkáról szólva Hilscher megállapítja, hogy az csak úgy lehet eredményes, ha az egyént minden vonatkozásában magához öleli. „Ezért kell elsősorban a cselekedeteknek dominálni, a szociális cselekedeteknek, de nem könyvradomány nyújtásáról van szó, hanem emberré-emelésről, az embert oda kell juttatni, hogy a maga erejéből lehessen igazán ember.”²³

Hilscher egész életével, elméleti és gyakorlati munkásságával az elesett néprétegek felemelését szolgálta. Pártpolitikai, egyházpolitikai ügyekbe nem bonyolódott, soha semmilyen pártnak nem volt tagja. Független akart maradni, hogy szabadon együttműködhessen mindenkivel, aki a szegények ügyéért kíván tenni.

Sokat fáradozott azért, hogy a diákságot fogékonnyá tegye a szociális kérdések iránt, és gyakorlati szociális tevékenységre ösztönözze. A Szociálpolitikai Intézetben valamint az egyetemen végzett oktatói tevékenységén kívül sok előadást tartott, így pl. a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) konferenciáin, de szívesen tett eleget pl. a piaristák meghívásának is.

A szegedi tanyai agrársettlement-mozgalom elindulása szempontjából meghatározó jelentőségű volt a *Bethlen Gábor Körben* 1929 májusában tartott előadása. Ugyancsak az ő előadásán fellelkesülve Pécsen Nagy Tibor kísérletezett a bányász-settlementtel, de a társadalmi részvétlenség miatt ez a törekvés rövid életű lett. Somogyi Sándor szobrászművész angyalföldi, valamint a *Szociális Missziótársulat* kőbányai settlementjével is együttműködött.

Az 1930-as évek elején Újpesten *városi képviselő* volt. Az *Igaz Szó* című újpesti hetilapban 1932-ben közzétett nyilatkozatában tiltakozik a költségvetés meghozatalának antidemokratikus módja ellen, és felhívja a város vezetőinek figyelmét a munkanélküliség és a városi nyo-

mor egyre növekvő jelenségére. A polgármester ezt követően durva támadást intézett Hilscher Rezső ellen, azzal vádolva, hogy felszólalásaiban személyes gyűlölködés vezet, és nincs meg benne a komoly segíteni akarás. Mivel a polgármester nem adott szót Hilschernek, hogy e támadásra válaszoljon, ezért egy napilapban tette közzé nyilatkozatát, melyben nyilvánosan is felhívja a figyelmet a nyomor enyhítésének sürgető feladataira, s többek közt ezeket írja: „Én csak arra kérem ismételten Polgármester Úr, hogy színes buborékok és frázisok helyett igyekezzék arra, hogy a szegényeknek is jusson abból a hatalmas kenyérből egy darab, amely Önnek jutott.”²⁴

Hilscher Rezső 1930 végétől titkára, majd főtitkára volt a *Magyar Társadalompolitikai Társaságnak*, melynek elnöke Földes Béla, majd Heller Farkas volt. A társaságnak mint az Association Internationale pour le Progrès Social (Szociális Haladás Nemzetközi Egyesülete) nemzeti csoportjának a programja kettős irányú volt: a szociális törvények előkészítésében való közreműködés és a szociálpolitika önálló kutatásának előmozdítása.

Hilscher szerkesztette a társaság kiadványait: a *Társadalompolitikai Füzeteket*, a *Társadalompolitikai Könyvtár* füzeteit, valamint a *Szociális Traktátusok* című sorozatot. Györffy István és Magyary Zoltán professzorok mellett részt vett a Károlyi palotában 1938. november 21-én megnyílt kiállítás elkészítésében. „A földbirtok helyzete Magyarországon” című kiállítás igen nagy port kavart, mivel ráirányította a figyelmet az egészségtelen mezőgazdasági birtokviszonyokra, a társadalmi szerkezet tarthatatlanságára. Közreműködött a *Közigazgatástudományi Intézet* által 1939-ben megjelentetett „A közigazgatás és az emberek” című munka elkészítésében is. A tatai bányamunkásokra vonatkozó részeket saját adatgyűjtése alapján ő írta.

1944. februárjában a Tiszai Evangélikus Egyházkerület Miskolci Jogakadémiája hívta meg nyilvános rendes tanárnak, itt tanított 1949 szeptemberéig. Közben 1944 végén — 1945 elején a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti népkonyháinak vezetője volt. Sokat tett az üldözöttek megmentése érdekében.

Tudományos munkája elismerésül 1946-ban a köztársasági elnök *egyetemi címzetes rendkívüli tanári* címet adományozott részére. 1947-ben a *Siess, adj, segíts* című lapban és a rádióban a hazatérő hadifoglyok támogatásával, a számukra biztosítandó munkalehetőséggel foglalkozik. Ugyanebben az évben a settlementekről ír egy cikket, valamint a *Városi Szemlében* „A kommunális szociálpolitika” címmel jelenik meg egy tanulmánya. Megállapítja, hogy „a szociális biztonság megeremtésének gondolata mindenütt új alapokon felépített, a felmerülhető problémák minden kis részletére kiterjeszkedő szociálpolitikai rendszer sürgős megalkotását követeli meg”. Úgy gondolja, hogy a helyi viszonyokból származó különleges szükségletekhez alkalmazkodó kommunális szociálpolitikára fokozott szerep fog várni. „A demokrácia kitágítja az önkormányzat kereteit, annak hatáskörét, s lehetőséget nyújt a maga önálló életének kibontakozására.”²⁵ Az események menete azonban minden jószándékú várakozásra rácsúszott.

1949. szeptemberében miniszteri rendelettel áthelyezték a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék vezetőjének. Ettől kezdve sorozatos méltánytalanságok, zaklatások, megaláztatások érték. Provokálták a kulák-kér-

déssel kapcsolatban, megakadályozták jogtörténeti előadásainak megtartását azzal az indokkal, hogy a kiválasztott múlt századi jogtudósok nem elég haladó szelleműek. Elmozdították tanszékvezető beosztásából, s egy, a szakmában még alig járatos jogászt helyeztek fölé, aki a kar tagja sem volt, csupán megbízott előadó. A sorozatos zaklatások következtében kénytelen volt nyugdíjaztatását kérni. 1955-ben nyugdíjazták. Az átélt hajszák hatásaként súlyos szívbetegséget kapott. 1957 januárjában egy felemás „rehabilitáló” levelet kapott a pécsi egyetemről. E levélben szó sem volt arról, hogy az őt ért súlyos jogsértéseket ténylegesen helyre kívánják hozni. Válaszában többek között ezeket írta: „A magam részéről a legnagyobb tisztelettel megállapítom, hogy a rehabilitációnak ez a módja semmi más, mint elkendőzése azoknak a kultúremberhez nem méltó, de emberhez sem méltó ténykedéseknek, amelyek nyomán a most «rehabilitáltak» állásukból annak idején igaztalanul kitértek. Ha komolyan akarunk rehabilitálásra beszélni, akkor az igazság fénye mellett részletesen meg kell állapítani azokat a körülményeket, amelyek az egyes érdekelt kari tagok kikényszerített nyugdíjazásánál érvényesültek, és meg kell állapítani azok felelősségét, akik közrehatottak, közreműködtek, vagy akár passzív részt vállaltak becsületes, egész életüket a magyar tudománynak, a magyar ifjúságnak és a dolgozó magyar népnek szentelő tudósok és pedagógusok erkölcsi és szellemi emigrációba hajszolásában. Nem kívánok a magam esetéről külön szólni, aki az állandó gonosz hajszák és bántalmak nyomán súlyos szívbetegséggel estem, amelyből semmiféle rehabilitáció ki nem tud gyógyítani. (...) A magam részéről, ügyem teljes és részletes megvizsgálása után, csak szimbolikus visszahelyezésre reflektálok. Ehhez az elégtételhez nemcsak a magyar tudományos életben, az egyetemi oktatás terén és a magyar munkásság érdekében végzett, több mint negyven évi becsületes munkám alapján, de emberi jogom alapján is igényem van.”

Életében nem kapott igazságot. Megölte, hogy igaztalanul megfosztották attól a lehetőségtől, hogy másokért dolgozhasson. 67 évet élt.

Úgy halt meg, hogy visszaélésével egész életműve pusztulásra ítélt. A nép nevével visszaélő diktatúra nem tartott igényt a dolgozó ember felemeléséért, személyi méltóságáért küzdő tudósra. Kudarccal lett volna hát az osztályrésze? Bizonyára voltak időszakok, amikor ezt érezte. Élete azonban áldozat volt, halálában is az áldozati sors teljesedett be. Az pedig minden látszólagos kudarc ellenére sem vereség, hanem az erkölcs győzelme.

Jegyzetek

1. Hilscher Rezső: Egy szociális munkás emlékiratai — kézirat.
2. Hilscher Rezső: Vitéz László (regény) — kézirat.
3. Ld. az 1. sz. jegyzetet.
4. Uo.
5. *Szegényügyi Közlemények*, 1. füzet — Újpest, 1916.
6. *Szegényügy*, 1. szám — Újpest, 1917. február.
7. Hilscher Rezső: A settlement mozgalom, in: *Settlement* — Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága, 1937.
8. Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlementmunka módszere — Szeged, 1929.
9. Uo.
10. Hilscher Rezső: Szociálpolitikai tevékenységeink és azok eredményei az általános népművelés terén, in: *Szociálpolitikai Evkönyv* — Egyetemi Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1929.
11. Uo.
12. Hilscher Rezső: A jogvédő irodákról — kézirat.

13. Ld. a 10. sz. jegyzetet.
14. Uo.
15. Hilscher Rezső: A néphivatalok szerepe a szociális védelemben — *Társadalomtudományi Füzetek* IV. kötet 4—6. szám, Budapest, 1936.
16. Ld. a 10. sz. jegyzetet.
17. Hilscher Rezső: Hogyan látja Széchenyit a magyar ipari munkásság — *Társadalomtudomány*, 1941. 563—568. old.
18. Hilscher Rezső: Dánia szellemi újjáteremtői — *Kelet Népe*, 1941. nov. 15. (Móricz Zsigmond megjegyzéseivel).
19. Hilscher Rezső: A kolduskérdés — *Orvosi Hetilap*, 1937. febr. 5.
20. Hilscher Rezső: A szociális kérdés és a mai diákság — *Diákvilág*, 1924. 4. szám.
21. Hilscher Rezső: Nyomor és evangélium — *Református Élet*, 1936. febr. 29.
22. Hilscher Rezső: A szociális béke felé — *Diákvilág*, 1928. 1. szám.
23. Hilscher Rezső: A keresztyénség és a szociális kérdés — *Diákvilág*, 1928. november.
24. In: *Igaz Szó* — Újpest, 1932. november 12.
25. Hilscher Rezső: A kommunális szociálpolitika — *Városi Szemle*, 1947. 9—10. szám.